

مطالعه جامعه‌شناختی مشاغل غیر رسمی در مناطق محروم شهر کرمانشاه

وکیل احمدی^۱، بیتا حامد^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۵/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۲۵

چکیده

هدف پژوهش، بررسی جامعه‌شناختی مشاغل غیر رسمی محلات محروم شهر کرمانشاه بوده است. برای بررسی مشاغل غیر رسمی پیمایشی با نمونه ۲۰۸۴ نفری از محلات محروم انجام شده و برای بررسی علل شکل‌گیری و پیامدهای مثبت و منفی مشاغل غیر رسمی با فعالان مشاغل غیر رسمی مصاحبه بعمل است. نتایج نشان داد درصد مشاغل غیر رسمی در محلات محروم چمن (۸۰/۸ درصد)، دره‌دراز (۷۲/۲ درصد) باغ ابریشم (۶۹/۶ درصد) و جعفرآباد (۶۲/۵ درصد) نسبت به بقیه محلات، زیاد بوده است. فراوانی مشاغل غیر رسمی کارگر ساختمانی، مسافرکشی و دست‌فروشی بیشتر از بقیه مشاغل بوده است. فعالان مشاغل غیر رسمی، ویژگی‌های فردی، اجتماعی و اقتصادی متفاوتی از فعالان مشاغل رسمی دارند و نابرابری اجتماعی، قومی و مذهبی بر شکاف اقتصادی در محلات محروم منطبق شده است. پیامدهای مثبت (فردی، خانوادگی و اجتماعی) مشاغل خانگی زنان، کارگر کشاورزی، کارگر ساده، کارگر ساختمانی و ماهر ساختمانی نسبت به مشاغل ضایعاتی، دست‌فروشی و دامداری بیشتر است.

بنابراین مشاغل ضایعاتی در محله جعفرآباد، دامداری در محله دره‌دراز و دست‌فروشی در محله شاطرآباد با توجه به آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی برای شاغلان و محلات، نیازمند توجه سیاست‌گذاران شهری کرمانشاه است. برآیند تحلیل کمی و کیفی نشان داد که سرریز جمعیتی که در محلات محروم سکنی گزیده‌اند از اقتصاد غیر رسمی شهر نهایت استفاده کرده و با خوداشتغالی از درون آسیب‌های اقتصادی و اجتماعی تأمین معیشت کرده است. بنابراین اقتصاد غیر رسمی بار عمده تأمین معیشت حداقلی افراد محلات محروم را بر دوش گرفته و نتیجه چنین ساختار اقتصادی، پیامدهای ناخواسته اجتماعی و اقتصادی برای فرد، خانواده و جامعه است.

واژگان کلیدی: آسیب‌های اجتماعی، اقتصاد غیر رسمی، محلات محروم، کرمانشاه، مشاغل غیر رسمی.

۱. استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه رازی، ایمیل: v. ahmadi@razi. ac. ir

۲. استادیار گروه جامعه‌شناسی، پژوهشکده توسعه کالبدی، جهاد دانشگاهی استان کرمانشاه

مقدمه و بیان مسئله

به اقتصاد غیر رسمی می‌توان نگاهی دوگانه داشت، آنگاه که توجه به پیامدهای منفی این بخش باشد (افزایش مهاجرت روستا به شهر، فرار از قوانین مالیات و ...) این پدیده را باید یک مسئله شهری دانست، از سوی دیگر پیامدهای مثبت آن (ایجاد اشتغال، کاهش فقر و ...) آن را یک راه‌حل جلوه می‌دهد. زمانی که اقتصاد رسمی نتواند پاسخگوی نیاز گسترده عرضه نیروی کار باشد بخش غیر رسمی در شهرها افزایش می‌یابد. تقاضای مشاغل غیر رسمی از طرف جامعه نیز در شکل‌گیری و گسترش آن‌ها نقش مهمی دارد؛ اگر حجم طبقه متوسط به پایین و پایین جامعه زیاد باشد به دلیل درآمد کم این طبقات معمولاً نیازهای معیشتی خود را از طریق اقتصاد غیر رسمی تأمین می‌کنند بنابراین فقر اکثریت جمعیت شهرها نیز در گسترش مشاغل غیر رسمی تأثیرگذار هستند.

پژوهش‌هایی که درباره اقتصاد غیر رسمی انجام شده است را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد؛ برخی پژوهش‌ها با استفاده از رویکرد کلان اقتصادی و اقتصادسنجی، حجم اقتصاد غیر رسمی را اندازه‌گیری کرده‌اند؛ بواف (۲۰۰۲)، اشنایدر (۲۰۰۰)، خلعت‌بری (۱۳۶۹)، عرب مازار یزدی (۱۳۸۰)، اسفندیاری و جمال‌منش (۱۳۸۱)، اسفندیاری و مهربانی (۱۳۸۵)، برخی مطالعات تجربی نیز به بررسی عوامل شکل‌گیری و گسترش اقتصاد غیر رسمی پرداخته‌اند؛ باباحیدر (۱۳۸۰) به تأثیر رشد جمعیت، ریسک، نسبت بیکاری، نرخ بهره بازارهای مالی، احمدی (۱۳۸۱) درآمد سرانه و بار مالیاتی، بختیاری و خوب‌خواهی (۱۳۹۰) بار مالیاتی، تورم و حداقل دستمزدها اشاره کرده‌اند.

برخی مطالعات درصد اشتغال غیر رسمی را بررسی کرده‌اند؛ بختیاری و خوب‌خواهی (۱۳۹۰) سهم شاغلان در بخش غیر رسمی در ایران در دوره ۱۳۶۹ تا ۱۳۸۵ را ۲۱ درصد برآورد کرده‌اند. نایب (۱۳۷۸) سهم اشتغال غیر رسمی در ایران در بازار شهری بین ۶۰ تا ۶۵ درصد برآورد کرده است. رنانی (۱۳۸۴) بخش غیر رسمی ایران در سال ۱۳۸۲ به‌طور متوسط در حدود ۲۸ درصد از کل اشتغال را به خود اختصاص داده است.

صرامی در پژوهشی (۱۳۷۲) در بررسی مشاغل غیر رسمی در سبزه‌میدان اصفهان نتیجه گرفت که ۵ درصد مربوط به تولید، ۷۵ درصد مربوط به توزیع، ۱۰ درصد مربوط به خدمت و

۱۰ درصد مربوط به ناکاری بوده است. قلی‌پور (۱۳۸۹) در شهر خرم‌آباد نشان داده است که ۶۶ درصد مشاغل غیر رسمی بوده و ۶۰ درصد اشتغال غیر رسمی در بخش خدمات بوده است. ایران غازی و همکاران (۱۳۹۲) در مطالعه اقتصاد غیر رسمی در شهر زابل نتیجه گرفته است که خشک‌سالی و ورود افغان‌ها باعث افزایش اشتغال در بخش غیر رسمی شده است، محل تولد یک‌سوم شاغلین غیر رسمی افغانستان بوده و ۶۰ درصد نیز به مبادله کالاهای غیر مجاز پرداخته‌اند.

نیازی (۱۳۷۸) وضعیت اشتغال محله جعفرآباد در کرمانشاه بدین شکل بوده است؛ از ۲۳۰ واحد، ضایعات فلزی با ۸۳ واحد، ضایعات نان و پلاستیک با ۷۶ واحد، پخش و توزیع مرغ ۵۶ واحد، و ضایعات کارتن ۱۲ واحد بوده است.

دل انگیزان (۱۳۸۹) وضعیت اشتغال چهار محله محروم جعفرآباد، دولت‌آباد، شاطرآباد و کولی‌آباد بررسی کرده است. بنابر نتایج این پژوهش نسبت بیکاری برای مردان محله کولی‌آباد ۲۰/۹ درصد، محله شاطرآباد ۱۲/۱ درصد، محله دولت‌آباد ۱۸/۳ درصد و محله جعفرآباد ۲۰/۵ درصد بوده است. همین نسبت برای زنان محله کولی‌آباد ۵۷ درصد، محله شاطرآباد ۴۸/۱ درصد، محله دولت‌آباد ۶۶/۹ درصد و محله جعفرآباد ۶۲/۱ درصد بوده است.

در پژوهش نقدی و زارع (۱۳۹۱) بیشترین فراوانی مشاغل غیر رسمی در محله جعفرآباد به ترتیب کارگری، دست‌فروشی، مغازه‌داری، نان‌خشکی، واکسی و کلفتی بوده است.

در پژوهش جهاد دانشگاهی (۱۳۸۴) وضعیت اقتصادی سه محله محروم دولت‌آباد، شاطرآباد و کولی‌آباد بررسی شده است؛ در دولت‌آباد قاچاق و خریدوفروش مشروبات الکلی، مواد مخدر و دست‌فروشی در اولویت بوده است. در شهرک کولی‌آباد به‌ویژه بخش کولی‌نشین توزیع مواد مخدر حرف اول را زده است و خریدوفروش مشروبات الکلی و سی‌دی‌های مبتذل نیز دارای اهمیت بوده است. در شاطرآباد مشاغل غیر رسمی بیشتر در ردیف دست‌فروشی و میوه‌فروشی بوده‌اند.

همان‌طور که بررسی شد اکثر پژوهش‌هایی که به برآورد حجم اقتصاد غیر رسمی پرداخته‌اند از دیدگاه اقتصاد ریاضی پدیده را مورد مطالعه قرار داده‌اند و پژوهش‌هایی که ادعای صبغه جامعه‌شناختی دارند بیشتر توصیف مشاغل غیر رسمی در محلات شهر کرمانشاه

بوده است، اما کمتر پژوهشی نقش ساختارهای اجتماعی و فرهنگی در شکل‌گیری مشاغل غیر رسمی و پیامدهای مشاغل غیر رسمی را مورد تأکید قرار داده است. به نظر می‌رسد ساختارهای اجتماعی و فرهنگی (تجربه بد گذار جمعیتی، مهاجرت تبعی، سطح پایین مهارت‌ها ناشی از مدرک گرایی، قومیت و ...) نیز در افزایش جمعیت محلات محروم و همچنین اقتصاد غیر رسمی آن‌ها، نقش مهمی دارند. با دیدگاه جامعه‌شناسی اقتصادی می‌توان ساختارهای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی که صورت‌بندی نظام اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد شناسایی کرد و در اقتصاد غیر رسمی، نیز روش‌هایی که شاغلان غیر رسمی با تلاش-های جمعی و روابط و شبکه‌های اجتماعی که به‌طور اجتماعی و سیاسی درگیر شده و از این طریق هم خود و خانواده بقاء یافته و هم از طریق مشاغل غیر رسمی باعث تأمین معیشت اکثریت فقیر جامعه می‌شوند را شناخت. شهر کرمانشاه به‌عنوان کلان‌شهر غرب کشور، در اثر پذیرش سرریز جمعیتی استان‌های غرب کشور، گسترش فیزیکی یافته است. به دلیل تنوع قومی (کرد، لک، فارس) و مذهبی (شیعه، سنی، اهل حق) جمعیت مهاجر، به تدریج در برخی محلات جداگزینه قومی و مذهبی شکل گرفته و در برخی محلات اکثر جمعیت، دارای قومیت و مذهب خاصی هستند.

از ۳۶ بافت مسئله‌دار شهر کرمانشاه، ۱۳ محله بر اساس زیرساخت‌ها و خدمات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، به‌عنوان محلات محروم شناسایی شده‌اند که عبارتند از: صادقیه، حکمت‌آباد، باغ ابریشم، چمن، شاطرآباد، دولت‌آباد، چقاگلان، چقاکیبود، دره‌دراز، کولی‌آباد، آناهیتا (شهید باهنر)، نوکان و جعفرآباد (مهندسان مشاور تدبیر شهر، ۱۳۸۲). جمعیت ۳۶ محله مسئله‌دار بر اساس سرشماری ۱۳۹۵ برابر با ۳۱۴۰۷۲ نفر بوده است که تقریباً یک‌سوم جمعیت شهر (۹۴۶۶۵۱ نفر) را تشکیل داده‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

در این پژوهش علاوه بر توصیف ویژگی‌های فعالان بخش غیر رسمی و پیامدهای مشاغل غیر رسمی در محلات محروم در پی پاسخ به این پرسش است که جداگزینه قومی و مذهبی و طرد شغلی (اشتغال در مشاغل غیر رسمی) در محلات محروم کرمانشاه چگونه شکل گرفته است؟

مبانی نظری

به نظر توماس^۱، اقتصاد غیر رسمی کلیه فعالیت‌هایی است که به عللی، در حساب‌های ملی نمی‌آید. این فعالیت‌ها به چهار دسته؛ بخش خانوار، بخش غیر رسمی، بخش نامنظم و بخش غیر قانونی تقسیم می‌شوند (توماس و همکاران، ۱۳۷۶: ۷).

فایگ^۲ بر اساس فعالیت در چارچوب قواعد نهادی رایج بازی، فعالیت‌های اقتصادی زیرزمینی را به چهار نوع: غیر قانونی، گزارش نشده، ثبت نشده و غیر رسمی، طبقه‌بندی کرده است (فایگ، ۱۹۹۰: ۹۹۱). ملاک چاگ و اوپال^۳ برای تعریف اقتصاد رسمی و غیر رسمی و اقتصاد سیاه، به حساب آمدن در حسابداری ملی و درآمد ملی با در نظر گرفتن مالیات است (چاگ و اوپال، ۱۹۸۶: ۱۶).

سازمان بین‌المللی کار (۲۰۰۲)، برخی مصادیق مشاغل غیر رسمی را برشمرده است؛ اشتغال در خانه (مانند فعالیت زنان خانه‌دار) و اشتغال در تولید کالاهایی که برای استفاده نهایی خانوارها تهیه می‌شود (مانند کشاورزان سنتی)، نمونه‌هایی از اشتغال غیر رسمی هستند. اشتغال غیر رسمی می‌تواند در بخش رسمی، بخش غیر رسمی یا خانوار باشد و شامل موارد ذیل است: برای خود اشتغالان در صورتی که فعالیت در بخش غیر رسمی باشد، کارکنان فامیلی بدون مزد، صرف نظر از بخشی که در آن کار می‌کنند، مزدگیران و حقوق‌گیران در صورت داشتن اشتغال غیر رسمی در بخش رسمی، یا بخش غیر رسمی و یا در صورت اشتغال در خانوار، دارای اشتغال غیر رسمی محسوب می‌شوند.

به نظر صرامی (۱۳۷۲) مشاغل غیر رسمی - نه‌کاری و ناکاری - مشاغلی است که هرکسی در هر وضعیتی با سرمایه اندک با آن مشغول می‌شود. این مشاغل فاقد پروانه هستند، حمایت شده نیستند و عموماً فاقد مکان ثابتی بوده و یا مکان مزاحم و غیر مناسبی دارند (صرامی، ۱۳۷۲: ۵۳).

در این مقاله با الهام از تعاریف مذکور مشاغل غیر رسمی، مشاغلی هستند که دارای پروانه رسمی نیستند و فعالیت و کار آن‌ها در هیچ‌جایی ثبت نمی‌شود، مانند کارگر کشاورزی، کارگر

1. Thomas

2. Feige

3. Chugh & Uppal

ساختمانی، کارگر ماهر ساختمانی، مشاغل خانگی، دآمداری خانگی، دست‌فروشی، ضایعاتی، مسافرکشی و ... لازم به ذکر است در این مقاله مشاغل دلالی در حوزه‌های مختلف و مشاغل غیر قانونی مانند فروش مواد مخدر، روسپیگری و ... به خاطر عدم شفافیت اطلاعات پاسخگویان بررسی نشده است.

یکی از دلایل ابهام و شکاف در تعریف اقتصاد غیر رسمی نوع دیدگاه نظری نسبت به پدیده موردنظر است. از دیدگاه اقتصاد کلان، متغیرهایی مانند تورم، سطح عمومی دستمزدها، مالیات، اشتغال و بیکاری و ... ساختاری را شکل می‌دهند که بخش اقتصاد غیر رسمی و مشاغل مربوط به آن بسط و گسترش می‌یابند. در دیدگاه کلان اقتصادی، پژوهشگران، همبستگی آماری بین متغیرهای کلان با روند افزایش و کاهش اقتصاد غیر رسمی، آزمون کرده‌اند (عرب مازار یزدی، ۱۳۸۴: ۷۵).

از دیدگاه اقتصاد خرد، افراد برای حضور در فعالیت‌های غیر قانونی منافع مورد انتظار از آن را با هزینه‌های مورد انتظار مقایسه می‌کنند و نهایتاً منافع خالص آن را با منافع حضور در فعالیت‌های قانونی قیاس می‌نمایند. در صورت فزونی اولی بر دومی، مشارکت در تولید پنهان و غیر قانونی، انتخاب خواهد شد (چاگ و اوپال، ۱۹۸۶: ۳۶). در این دیدگاه برای بررسی گسترش اقتصاد غیر رسمی، باید سراغ فعالان اقتصادی و دلایل انتخاب مشاغل مربوط به بخش اقتصاد غیر رسمی از زبان آن‌ها رفت، زیرا کنشگران (فعالان اقتصادی) به ساختارهای کلان اقتصادی عکس‌العمل یکسانی نشان نمی‌دهند و بررسی آن با پژوهش‌های میدانی امکان‌پذیر است.

جامعه‌شناسان اقتصادی معتقدند که ساختار بازار و رفتارهای اقتصادی با کمک فرهنگ، نهادها و شبکه‌های اجتماعی شدیداً به هم گره خورده‌اند (پولانی^۱، ۲۰۰۱؛ اسملسر و سویدبرگ^۲، ۲۰۰۵؛ گرانووتر^۳، ۱۹۸۵). چنین درکی از وضعیت اشتغال، باعث شده است که صاحب‌نظران قادر باشند فراتر از مفروضات دستمزد-بازار و مفروضات کار-کالا رفته و در عوض مفاهیم کیفی در این زمینه را مدنظر قرار دهند. به عبارت دیگر، استفاده از دیدگاه جامعه‌شناسی اقتصادی

1. Polanyi
2. Smelser & Swedberg
3. Granovetter

برای مشاهده اشتغال، بینش عمیق و بااهمیتی را در رابطه با بازیگران اجتماعی و سیاسی که اقتصاد را اداره می‌کنند، ارائه می‌دهد. رویکردهای نظری در تبیین فرایند شکل‌گیری و رشد مشاغل غیر رسمی به‌طور کلی در قالب چهار رویکرد مطرح شده است:

۱. نظریه نوسازی

طرفداران نظریه نوسازی، اقتصاد غیر رسمی را به‌جامانده از شیوه‌های تولید سنتی و پیش سرمایه‌داری و نوعی استراتژی معیشتی رایج در بین مردم روستایی منزوی می‌دانستند. بخش غیر رسمی از نظر آن‌ها در خارج از اقتصاد مدرن گرفتار شده است زیرا فاقد آموزش، مهارت و ارزش‌گذاری مناسب است. آن‌ها برای توصیف شاغلان غیر رسمی یا نیروی کار اضافی از مفاهیمی چون «حاشیه»، «ورم غیرعادی»، «بخش سوم منبسط‌شده» و «انواع بازار» استفاده نموده‌اند (موزر^۱، ۱۹۷۸).

از دیدگاه نظریه نوسازی، مازاد شهری در نهایت با افزایش صنعتی‌سازی ناپدید می‌شود، یعنی سرمایه‌دار، به‌مرور نیروی کار ارزان بازار کار غیر رسمی را جذب می‌کند. بااین‌حال، شواهد موجود در سراسر جهان این موضوع را تأیید نمی‌کند و نشان می‌دهد که اشتغال غیر رسمی به‌رغم پیشرفت‌ها در زمینه صنعتی‌سازی همچنان ادامه دارد. مهم‌ترین ضعف این نظریه آن است که اشتغال غیر رسمی را به‌مثابه حوزه‌ای از پویایی یا رشد اقتصادی و نیز مخزنی از آموزش و استعداد کارآفرینی در نظر نمی‌گیرد. به عبارت دیگر، اشتغال غیر رسمی در این نظریه معضلی است که باید حل شود نه یک استراتژی توسعه که باید مهار شده و ارتقاء پیدا کند.

۲. نظریه وابستگی

به نظر هارت اشتغال غیر رسمی تنها گسترش استراتژی‌های معیشتی سنتی نیست و شرکت‌کنندگان در این فعالیت‌های غیر قانونی در کل جهان محکوم به فقر و حاشیه نیستند (هارت، ۱۹۷۳). بااین‌حال، بسیاری از محققان دیگری که در سنت وابستگی کار می‌کنند این اشتباه را مرتکب شده‌اند که شاغلان غیر رسمی را به‌طور کلی در سطح جهان ضعیف توصیف کرده و بر موقعیت حاشیه‌ای این بخش در برابر بخش سرمایه‌داری مدرن تأکید دارند (شافلر^۲،

1. Moser
2. Schauffler

۱۹۹۳). علاوه بر این، طرفداران نظریه وابستگی (توکمان، ۱۹۷۸) به جای ارائه یک تعریف منظم از اشتغال غیر رسمی و تهیه فهرستی از خصوصیات آنچه غیر رسمی خوانده می شود، به توصیف ساده خصوصیات مشترک بنگاه ها در این بخش اکتفا نموده اند، مانند سرمایه اندک، فن-آوری و تولید کم، سود اندک، استفاده از نیروی کار خانوادگی بدون دستمزد، ورود آسان، کارایی و رقابت کم. علاوه بر این در رویکرد وابستگی، هدف از اشتغال غیر رسمی صرفاً امکان بقاء قلمداد می شود نه دست یافتن به حداکثر سود. این در حالی است که بنگاه های غیر رسمی معمولاً از روی مزیت هایشان در فرار از مالیات و مقررات و بهره برداری از حوزه هایی که توسط بنگاه های بزرگ تر و کمتر انعطاف پذیر نادیده گرفته می شوند، تشخیص داده می شوند. اما ضعف اصلی نظریه وابستگی در این است که اشتغال غیر رسمی در آن عمدتاً خارج از روابط رسمی استثماری تولید در نظر گرفته شده و بخش غیر رسمی صرفاً به عنوان بخشی که در حال انتقال از معیشت روستایی به محیط شهری است قلمداد می شود.

۳. نظریه نئولیبرالیسم

نئولیبرالیسم یک ایدئولوژی مبتنی بر لیبرالیسم اقتصادی است. این ایدئولوژی از سیاست های اقتصادی که نقش دولت را به حداقل رسانده و نقش تجارت آزاد را به حداکثر می رساند طرفداری می کند. نئولیبرالیسم در تلاش است تا کنترل اقتصاد را از بخش دولتی به بخش خصوصی انتقال دهد، با این اعتقاد که مدیریت کارآمدتری صورت خواهد گرفت و سلامت اقتصادی بهبود خواهد یافت. هرناندو دو سوتو^۱ (۱۹۸۹) یکی از نظریه پردازان این رویکرد، معتقد بود که بخش غیر رسمی پاسخی به مقررات سنگین دولتی است. به نظر او بخش غیر رسمی متشکل از کارآفرینان خرد باشهامتی است که اشتغال غیر رسمی را به خاطر جلوگیری از هدر رفتن هزینه ها، زمان و انرژی برای ثبت رسمی، انتخاب می کنند. این کارآفرینان به تولید غیر رسمی خود تا زمانی ادامه می دهند که رویه های دولت از نظر بوروکراسی اداری، حقوق مالکیت، دسترسی دشوار به منابع تولیدی مانند امور مالی و فن آوری دست و پاگیر و هزینه بر باشد، ادامه می دهند. از نظر وی، قوانین و مقررات نامعقول دولت، بنگاه های خصوصی را خفه می کند. او مدعی بود که بخش غیر رسمی نه تنها ظرفیت آن را دارد که ثروت تولید کند، هزینه ها را

کاهش دهد و سیاست را دموکراتیک نماید، بلکه همچنین می‌تواند اقتصاد اول را بیرون رانده و آن را جایگزین نماید. بنابراین، در مقایسه با سایر محققانی که اقتصاد غیر رسمی را استثناء می‌دانستند، دو سوتو بخش غیر رسمی را مملو از ظرفیت‌های انقلابی می‌داند.

۴. نظریه ساختارگرایی

ساختارگرایان اصرار دارند که غیر رسمی بودن صرفاً نتیجه نیروی کار بیش‌ازحد یا تنظیم بیش‌ازحد قانون نیست. عنصر اصلی رویکرد ساختارگرایی اصرار آن بر این است که غیر رسمی بودن در اصل یک شکل جایگزین استفاده از نیروی کار (و غالباً استثمار) توسط سرمایه است. به بیان دیگر، چنان‌که مالونی (۲۰۰۰) شرح داده است، روابط کار غیر رسمی به دلیل تصادف یا نقص در توسعه سرمایه‌داری ایجاد نشده است، بلکه این روابط در حقیقت به واسطه سرمایه و تحت منطق انباشت سرمایه‌داری پیرامونی «غیر رسمی‌سازی» شده است.

راکوفسکی^۱ (۱۹۹۴) در همین راستا استدلال می‌کند که جدید بودن بخش غیر رسمی تا حد زیادی توهّم است. آنچه در فرآیند تولید جدید است غیر رسمی نیست، بلکه خود روابط کار رسمی است. روابط کار در اواخر قرن نوزدهم با کمترین مزایا برای کارگران مشخص شد. اشتغال غیر رسمی فقط زمانی به عنوان یک مقوله مجزا در فرایند تولید پا به عرصه وجود گذاشت که آنتی‌تز آن یعنی اشتغال رسمی و نسبتاً محافظت‌شده، طی سال‌ها مبارزه توسط اتحادیه‌های کارگری، به وجود آمد.

ساختارگرایان دو سهم عمده در گفتمان اقتصاد غیر رسمی داشته‌اند: نخست، عملکرد اقتصاد غیر رسمی بر اساس نظریه کاستلز^۲ و همکاران (۱۹۸۹) حمایت از ساختار سرمایه‌داری است که برای حفظ رقابت در بازار توسط جهانی‌سازی پشتیبانی می‌شود، زیرا تولیدکنندگان برای کاهش هزینه‌های تولید، به‌ویژه دستمزد، تلاش می‌کنند. به گفته آن‌ها به عنوان مثال، تحقیقات در مورد گواتمالا نشان داده است که چگونه چندین شرکت لباس آمریکایی طی قراردادهایی که با پیمانکاران محلی می‌بندند پارچه، الگوهای طراحی و بعضاً وام به آن‌ها می‌دهند، بدون هیچ نوع تأمین اجتماعی. این پیمانکاران غیر رسمی از کار دستی زنان هندی با دستمزدهایی بسیار پایین

1. Rakowski

2. Castells

زیر قیمت بازار استفاده می‌کنند.

دومین سهم عمده ساختارگرایان که توسط سنتنو^۱ و همکاران (۲۰۰۳) مطرح شده است مربوط به تعدد دلایلی است که اقتصاد غیر رسمی در حال گسترش و برای توسعه مهم قلمداد شده است. اقتصاد غیر رسمی تعداد کارگران بیشتری را نسبت به اقتصاد رسمی در خود نگه می‌دارد، زیرا سودآوری درآمد افراد در اقتصاد غیر رسمی بیشتر است و بازار وسیعی از کالاها و خدمات ارزان قیمت تولید می‌شود (به نقل از شریف العباسی، ۲۰۱۱).

ایراد مهم این نظریه آن است که هرچند پیمانکاری فرعی صنعتی یکی از ویژگی‌های اصلی فعالیت غیر رسمی در شهرهای آمریکای لاتین است، اما این یک ویژگی نسبتاً ناچیز از اشتغال غیر رسمی در کشورهای در حال توسعه است (ایرو^۲، ۱۹۹۲). ویژگی مشترک در بخش غیر رسمی آفریقایی همان چیزی است که کاپیچی^۳ (۱۹۸۹) از آن به عنوان اقتصاد غیر رسمی «معیشتی» یاد می‌کند که در آن فعالان اقتصادی از طریق درآمدزایی غیر رسمی اشتغال می‌ورزند. دیدگاه‌های نظری ارائه شده هر کدام بر مبنای واقعیت‌های اقتصادی کشورهای توسعه یافته و توسعه نیافته بسط یافته است. هستی شناسی هر کدام از رویکردها به اشتغال غیر رسمی شیوه‌های برخورد با آن را نیز مشخص می‌کند در ایران از منظر مدیران و برنامه‌ریزان، اشتغال غیر رسمی را همانند رویکرد نوسازی، معضلی اجتماعی تلقی کرده که با برنامه‌های از بالا به پایین و عملیاتی کردن طرح‌هایی مانند توانمندسازی محلات کم برخوردار، ارتقای بافت‌های ناکارآمد و ... سعی در برون رفت از این وضعیت داشته‌اند. اما به نظر می‌رسد ویژگی‌هایی که دیدگاه وابستگی برای مشاغل غیر رسمی برمی‌شمارد (سرمایه اندک، مهارت کم، رقابت برای معیشت و بقاء) بیشتر با واقعیت اشتغال غیر رسمی در ایران تطابق داشته باشد. تجربه بد گذار جمعیتی و سیل مهاجرت به شهرهای بزرگ به دلیل ظرفیت اشتغال غیر رسمی آن‌ها با توجه به ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی منجر به جداگیزی قومی و مذهبی در برخی محلات شده است که این جداگیزی به تدریج زمینه تفاوت در اشتغال (رسمی/ غیر رسمی) فعالان اقتصادی در محلات را فراهم آورده است و هویت محلات بر اساس نوع شغل بر ساخته شده است.

1. Centeno

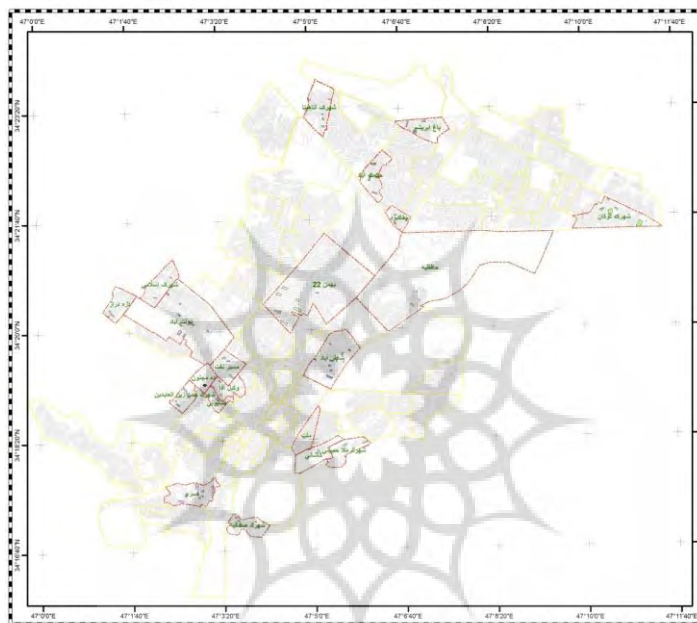
2. Aereo

3. Capecchi

روش پژوهش

روش پژوهش ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی بوده است. در روش کمی با استفاده از پیمایش در هر محله مشاغل مهم موجود در اقتصاد غیر رسمی شناسایی شده‌اند. برای بررسی دلایل شکل‌گیری و پیامدهای مثبت و منفی مشاغل غیر رسمی از روش کیفی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر ۱۳ محله محروم شهر کرمانشاه بوده است. جمعیت آماری پژوهش در پیمایش شامل کلیه خانوارهای ساکن در مناطق محروم در شهر کرمانشاه به تعداد ۲۸۷۹۳ خانوار بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) حجم نمونه در مطالعه کمی با استفاده از فرمول کوکران ۴۰۰ خانوار به‌دست‌آمده اما با در نظر گرفتن حداقل ۳۰ نمونه برای محلات کوچک و حداکثر ۱۰۰ نمونه برای محلات بزرگ، تعداد نمونه به ۶۵۰ خانوار افزایش یافته است. افراد ۱۵ ساله و بیشتر خانوارهای نمونه جزو نمونه پژوهش محسوب شده‌اند که در این خانوارها تمام‌شماری انجام شده است و تعداد آن‌ها ۲۰۸۴ نفر بوده‌اند. بنابراین واحد تحلیل افراد ۱۵ ساله به بالا در مناطق محروم شهر کرمانشاه بوده‌اند که به‌شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شده‌اند. در هر محله ۳ بلوک به تصادف انتخاب و در هر بلوک چندین پلاک انتخاب شده است. در مطالعه کیفی ابتدا با استفاده از نتایج پیمایش، نه شغل غیر رسمی در محلات محروم که فراوانی بیشتری داشته‌اند شناسایی شده و با افرادی که در این مشاغل مشغول به فعالیت بوده‌اند مصاحبه عمیق صورت گرفته است. در این قسمت از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. از هر شغل تقریباً با ده نفر مصاحبه به عمل آمده است که تعداد آن‌ها در کل ۷۷ نفر شامل ۲۱ زن و ۵۶ مرد بوده‌اند. تحلیل مصاحبه‌ها به‌شیوه تماتیک بوده است. همچنین در تمامی محلات، مصاحبه‌های گروهی با افراد محله برای صحت داده‌های بخش پیمایش و همچنین شناسایی پیامدهای مثبت و منفی مشاغل غیر رسمی انجام شده است. در نقشه شماره یک محلات محروم شهر کرمانشاه (۱۳ محله) با بلوک‌های انتخاب‌شده در نمونه‌گیری مشخص شده است. همچنان‌که در نقشه دیده می‌شود محلات محروم در همه جای شهر پراکنده‌اند برخی از این محلات مانند دره‌دراز، جعفرآباد، آناهیتا، نوکان، دولت‌آباد، صادقیه، چمن، وکیل‌آقا در اطراف شهر شکل گرفته‌اند و برخی مانند چقاگلان، چقاکبود، باغ ابریشم، شاطرآباد و حکمت‌آباد سابقه روستائینی داشته و گسترش فیزیکی شهر باعث شده شهر از

آن‌ها گذر کرده و جزو شهر قلمداد شوند. لازم به ذکر است در نقشه، محله چقاگلان با حافظیه (چقاگلان بخشی از محله حافظیه محسوب می‌شود) نشان داده شده است، محله جعفرآباد به سه بخش ملت، کاشانی و شهرک ملاحسینی تقسیم شده است و در محله وکیل آقا علاوه بر این محله از محله‌های هم‌جوار مسیر نفت، ده مجنون و صابونی نیز بلوک‌هایی انتخاب شده است.

نقشه ۱. محلات و بلوک‌های انتخاب شده در نمونه‌گیری شهر کرمانشاه

در بخش کمی پژوهش مفاهیم مشاغل رسمی و غیر رسمی، ویژگی‌های فردی فعالان اقتصادی (سن، جنس، تحصیلات)، ویژگی‌های اقتصادی (وضعیت فعالیت، مهارت) و ویژگی‌های اجتماعی (قومیت، مذهب) فعالان اقتصادی در محلات محروم مورد سنجش قرار گرفته است. فرض بر این بوده است که شاغلان بخش غیر رسمی ویژگی‌های فردی، اقتصادی و اجتماعی متفاوتی از شاغلان بخش رسمی دارند و همچنین جداگانه قومی و مذهبی محلات در گزینش مشاغل (رسمی یا غیر رسمی) نقش داشته است.

منظور از مشاغل غیر رسمی، مشاغلی بوده است که مکان مشخصی برای فعالیت نداشته و بدون پروانه بوده‌اند مانند کارگری کشاورزی و ساختمانی، ضایعاتی، مسافرکشی، مشاغل خانگی

و ... مشاغل رسمی مشاغلی بوده‌اند که شغل در جایی ثبت شده و معمولاً مکان فعالیت مشخصی داشته‌اند مانند مغازه‌داران، کارمندان بخش دولتی و خصوصی و ...

یافته‌ها

در جدول ۱ درصد مشاغل غیر رسمی برحسب محلات رتبه‌بندی شده است. از ۶۵۰ خانوار نمونه پژوهش تعداد ۲۰۸۴ نفر بالای ۱۵ سال بوده‌اند که وضعیت کار و فعالیت برای آن‌ها صدق می‌کرده است. از این جمعیت، ۷۴۱ نفر (۳۶ درصد) شاغل بوده‌اند که از بین آن‌ها ۳۹۸ نفر (۵۳/۷ درصد) در مشاغل رسمی و ۳۴۳ نفر (۴۶/۳ درصد) در مشاغل غیر رسمی فعالیت داشته‌اند. افراد در محلات چمن، دره‌دراز، باغ ابریشم، جعفرآباد و صادقیه بیشتر در مشاغل غیر رسمی و در محلات چقاگلان، چقاکبود، دولت‌آباد، شاطرآباد، آناهیتا، وکیل‌آقا، نوکان و حکمت‌آباد بیشتر در مشاغل رسمی فعالیت داشته‌اند. پس ساکنان برخی محلات محروم بیشتر در مشاغل غیر رسمی فعالیت داشته‌اند و به‌نوعی طرد شغلی در این محلات محروم اتفاق افتاده است.

بیشترین درصد جمعیت غیر فعال مربوط به محلات چمن (۶۱/۶ درصد) و نوکان (۵۶/۷ درصد) بوده است. بیکاری مردان در مناطق محروم ۲۲/۳ درصد و زنان ۶۰ درصد بوده است. بیشترین درصد بیکاری مربوط به محلات آناهیتا و باغ ابریشم (بیش از ۵۰ درصد) و کمترین درصد بیکاری مربوط به محلات صادقیه، نوکان و دره‌دراز بوده است. در هر محله شغل غیر رسمی که بیشترین فراوانی داشته است مشخص شده است که در بخش کیفی با فعالان این مشاغل مصاحبه شده است.

جدول ۱. ویژگی‌های اقتصادی افراد در محلات محروم شهر کرمانشاه

محله	نمونه	درصد مشاغل غیر رسمی	شغل غیر رسمی	درصد شغل غیر رسمی	درصد غیر فعال	درصد بیکار
آناهیتا	۱۰۲	۳۸/۱	کارگر ساختمانی	۵۰	۵۳	۵۸/۳
باغ ابریشم	۹۴	۶۹/۶	ماهر ساختمانی	۲۵	۴۸/۳	۵۴/۱
جعفرآباد	۲۸۷	۶۲/۵	ضایعاتی	۲۸/۳	۵۴/۲	۲۶/۷
چقاکبود	۱۰۴	۳۱/۱	کارگر ساختمانی	۴۲/۹	۴۲/۳	۲۵
چقاگلان	۸۷	۱۵/۲	کارگر ساختمانی	۴۰	۵۰/۵	۲۳/۲

ادامه جدول ۱. ویژگی‌های اقتصادی افراد در محلات محروم شهر کرمانشاه

محلّه	نمونه	درصد مشاغل غیر رسمی	شغل غیر رسمی	درصد شغل غیر رسمی	درصد غیر فعال	درصد بیکار
چمن	۸۶	۸۰/۸	کارگر ساختمانی	۳۰	۶۱/۶	۲۱/۲
حکمت‌آباد	۱۰۶	۴۸/۷	کارگر ساختمانی	۳۶/۸	۴۸/۱	۲۹/۱
دره‌دراز	۸۳	۷۲/۲	کارگر کشاورزی	۵۳/۸	۴۸/۲	۱۸/۶
دولت‌آباد	۳۱۱	۳۷/۱	مسافرکشی	۳۹/۵	۴۶/۳	۳۱/۱
شاطر آباد	۲۹۲	۳۷/۶	دست‌فروشی	۲۱/۱	۵۰/۳	۳۰/۳
صادقیه	۱۰۴	۵۸/۳	دستی خانگی	۳۱/۵	۳۹/۲	۳/۲
نوکان	۱۱۸	۴۰/۵	ماهر ساختمانی	۳۱/۵	۵۶/۷	۱۷/۶
وکیل‌آقا	۳۰۷	۳۹/۱	کارگر ساده	۱۵	۴۸/۲	۳۲/۷
جمع	۲۰۸۱	۴۶/۲			۴۹/۶	۲۹/۳

جدول ۲ نشان داده است که مشاغل غیر رسمی کارگر ساختمانی (۸۹ نفر)، مسافرکشی (۷۱ نفر) و دست‌فروشی (۴۳ نفر) در محلات شهر کرمانشاه فراوانی بیشتری داشته‌اند.

درصد مشاغل غیر رسمی کارگر ساختمانی، دست‌فروشی و مسافرکشی معمولاً در همه محلات کم برخوردار بیش از بقیه مشاغل است. کارگر ساختمانی در محله‌های آناهیتا، حکمت‌آباد، چقاگلان و چقاگبود بیشتر از بقیه محله‌ها است. کارگر ماهر ساختمانی در محله‌های نوکان و باغ ابریشم بیشتر است. کارگران کشاورزی بیشتر از محله دره‌دراز هستند. کارگران ساده بیشتر از محله‌های وکیل‌آقا و صادقیه هستند. محله صادقیه دارای بیشترین مشاغل مربوط به هنرهای دستی خانگی مانند خیاطی، قالی‌بافی و ... است. مشاغل مربوط به ضایعاتی و نمکی بیشتر در محلات جعفرآباد و چقاگلان وجود دارند. دست‌فروشی بیشتر در صادقیه، شاطرآباد، باغ ابریشم و دولت‌آباد وجود دارد. درصد مسافرکشی در محلات چقاگلان، دولت‌آباد و آناهیتا بیشتر از بقیه محلات کم‌برخوردار است. دامداری خانگی فقط در محلات چمن، جعفرآباد و دره‌دراز وجود دارد. برخی مشاغل غیر رسمی در همه محلات وجود دارد اما برخی مشاغل غیر رسمی مختص برخی محلات است (جدول شماره ۱) و محله با این شغل هویت پیدا کرده است و گسترش محله هم به دلیل این شغل بوده است. (به لحاظ آماری هم رابطه نوع شغل غیر

رسمی با محله معنی‌دار شده است، مقدار ضریب کرامر ۰/۳۳ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰۱).

جدول ۲. توزیع درصدی مشاغل غیر رسمی

محله	کارگر ساختمانی	مسافرکشی	دست‌فروشی	ماهر ساختمانی	کارگر ساده	کارگر کشاورزی	ضایعاتی	خانگی دستی	دامداری	سایر	جمع
تعداد	۸۹	۷۱	۴۳	۳۰	۲۶	۲۵	۲۳	۱۶	۶	۱۳	۳۴۳
درصد	۲۶	۲۰/۸	۱۲/۶	۸/۸	۷/۶	۷/۳	۶/۷	۴/۵	۱/۸	۳/۸	۱۰۰

در جدول ۳ رابطه نوع شغل (رسمی / غیر رسمی) برحسب ویژگی‌های فردی با استفاده از ضریب کرامر آمده است؛ محل تولد کسانی که مشاغل غیر رسمی داشته‌اند خارج از شهر کرمانشاه بوده است و بیشتر مهاجر بوده‌اند. به خاطر پایین بودن درصد اشتغال زنان، نسبت اشتغال زنان نسبت به مردان در مشاغل غیر رسمی بیشتر بوده است. بیشتر کسانی که در مشاغل غیر رسمی فعالیت داشته‌اند دارای تحصیلات پایین‌تری بوده‌اند. کسانی که در مشاغل غیر رسمی فعالیت داشته‌اند نسبت به افرادی که مشاغل رسمی داشته‌اند، مهارت کمتری داشته‌اند.

جدول ۳. ضریب همبستگی نوع شغل (رسمی/غیر رسمی) و ویژگی‌های فردی و اجتماعی

متغیر	محل تولد	جنس	تحصیلات	مهارت
ضریب همبستگی	۰/۲۱	۰/۰۷	۰/۴۳	۰/۵۰
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰۱	۰/۰۴۶	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱

جدول ۴ نشان داده است که به دلیل اینکه اقوام لک و لر بیشتر از اقوام کرد و فارس در محلات محروم ساکن هستند و اقتصاد محلات محروم بیشتر غیر رسمی است پس این اقوام بیشتر در مشاغل غیر رسمی فعالیت دارند یعنی در ایجاد شکاف قومیتی با شکاف اقتصادی بر هم منطبق شده است.

جدول ۴. توزیع درصدی نوع شغل برحسب قومیت

قومیت	کرد	لک	لر	فارس	ترک	جمع
شغل رسمی	۵۷/۲	۳۶/۳	۲۹/۲	۶۸/۸	۱۰۰	۳۹۸
شغل غیر رسمی	۴۲/۸	۶۳/۷	۷۰/۸	۳۱/۲	۰	۳۴۳
جمع	۱۰۰ (۵۶۵)	۱۰۰ (۱۲۴)	۱۰۰ (۲۴)	۱۰۰ (۱۶)	۱۰۰ (۱۲)	۷۴۱
کای اسکور	۳۶/۴	معنی‌داری	۰/۰۰۰۱	کرامر	۰/۲۷	۰/۰۰۰۱

جدول ۵ رابطه نوع شغل برحسب مذهب نشان داده است. نسبت اهل حق در محلات محروم زیاد است بنابراین بیشتر در اقتصاد غیر رسمی مشغول هستند افرادی که شیعه بوده‌اند بیشتر در مشاغل رسمی و افراد سنی مذهب در وضعیت بینابین قرار داشته‌اند. شاید بتوان گفت که در اینجا شکاف مذهبی هم بر شکاف اقتصادی منطبق شده است.

جدول ۵. توزیع درصدی نوع شغل برحسب مذهب

مذهب	شیعه	سنی	اهل حق	جمع (تعداد)
شغل رسمی	۵۸/۸	۵۳/۷	۲۳/۷	۳۹۴
شغل غیر رسمی	۴۴/۲	۴۶/۳	۷۶/۳	۳۳۶
جمع (تعداد)	۱۰۰ (۶۵۱)	۱۰۰ (۴۱)	۱۰۰ (۳۸)	۷۳۰
کای اسکور ۱۴/۹	معنی داری ۰/۰۰۰۱	کرامر ۰/۱۵	معنی داری ۰/۰۰۲	

جدول شماره ۶ نشان داده است بین نوع شغل غیر رسمی و ویژگی افراد رابطه وجود داشته است. کسانی که به مشاغل کارگر ماهر ساختمانی، مسافرکشی و دست‌فروشی مشغول به فعالیت بوده‌اند تحصیلات بیشتری داشته‌اند. برخی مشاغل مانند هنر دستی خانگی مختص زنان و مشاغل مسافرکشی، کارگری، ضایعاتی و دست‌فروشی مختص مردان بوده است. افراد کمتر از ۲۰ سال بیشتر دارای مشاغل دست‌فروشی و هنر دستی خانگی، ۲۰ تا ۴۰ ساله به شغل ضایعاتی، ۴۰ ساله و بیشتر به مشاغل کارگری و دامداری در خانه مشغول بوده‌اند.

جدول ۶. ضریب همبستگی نوع شغل غیر رسمی و ویژگی‌های فردی

متغیر	تحصیلات	جنس	سن
ضریب همبستگی	۰/۲۸	۰/۷۱	۰/۲۲
سطح معنی داری	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۶

یافته‌های کیفی

در هر محله با توجه به نتایج بخش پیمایش، یک شغل انتخاب شده و شرایط آن شغل و همچنین پیامدهای مثبت و منفی شغل برای افراد، خانواده و جامعه از نگاه فعالان در مشاغل غیر

رسمی و افراد محلی مورد تحلیل قرار گرفته است. لازم به ذکر است که پنج شغل که پیامدهای منفی بیشتری برای فرد، خانواده و جامعه داشته‌اند در این مقاله آمده است.

۱. شغل کشاورزی در محله دره‌دراز

بر اساس نتایج پیمایش شغل کارگری کشاورزی در محلات محروم دره‌دراز، وکیل‌آقا، چمن، حکمت‌آباد و شاطرآباد رواج دارد که در این پژوهش با افراد محله دره‌دراز و شاغلان این شغل مصاحبه به عمل آمده است.

با توجه به موقعیت جغرافیایی محله دره‌دراز و حاشیه‌ای بودن آن، مشاغل غیر رسمی زیادی از جمله کارگر کشاورزی، مسافرکشی، دست‌فروشی گیاهان دارویی در فصل بهار، کارگری ساده، دامداری و ضایعاتی در این محله وجود دارد. با توجه به مصاحبه گروهی از اهالی محله، فروش اسلحه، مشروبات، مواد مخدر و فروش اسناد جعلی در این محله نیز رواج دارد که پاسخگویان در پیمایش به این مشاغل اشاره‌ای نکرده بودند. با توجه به نتایج پیمایش ۷۲ درصد از مشاغل محله، غیر رسمی محسوب می‌شدند که رتبه دوم در بین محلات محروم بوده است.

جدول ۷. دلایل انتخاب شغل کارگر کشاورزی و پیامدهای مثبت و منفی آن در محله دره‌دراز

مقوله	مفاهیم	دلایل انتخاب شغل
اقتصادی	بیکاری	اینجا مجبورم کار کشاورزی بکنم چون بچه‌هام و خودم بیکاریم
	نبود فرصت شغلی	کار کشاورزی خیلی خوبه چون اینجا محله‌ای نیست که امکانات تفریحی و شغلی مناسبی داشته باشه دولت به ما کار رسمی و دولتی نمیده
فرهنگی	نداشتن سواد و تحصیلات	انواع کارهای کشاورزی را انجام می‌دهم به خاطر این که سواد کافی برای پیدا کردن کار ندارم و نمی‌توانم به شهرستان بروم.
اجتماعی	نداشتن تخصص و مهارت	برای من که سواد کافی و هنر و استعدادی ندارم این شغل خیلی خوبه.
	اجبار والدین	مادرم اجازه نمی‌دهد تنها باشم منم مجبورم کشاورزی بکنم.
پیامد مثبت شغل		
جامعه	خانواده	فرد
اشتغال مردم محلی	اشتغال اعضای خانواده	اشتغال‌زایی
وقتی آزاد شدم خودم سرگروه کارگران شدم با خانمم اهالی این محله را جمع‌آوری می‌کنیم با صاحبان زمین قرارداد می‌بندیم و براشون کار می‌کنیم.		

ادامه جدول ۷. دلایل انتخاب شغل کارگر کشاورزی و پیامدهای مثبت و منفی آن در محله دره‌دراز

دلایل انتخاب شغل			مفاهیم	مقوله
تابستان‌ها میرم کار کشاورزی می‌کنم برای مخارج تحصیل.			تأمین نیازهای فردی	
مردم این منطقه نباشن که کشاورزی کنن خیلی از محصولات به‌دست شهرهای اطراف نمیرسه.				منبع تغذیه شهر
اگه کار کشاورزی یا ساختمانی نباشه مردم مجبورن قاچاق مواد مخدر انجام دهند.				کاهش آسیب اجتماعی
مردم از باقیمانده محصولات روی زمین‌ها مانند پیاز و سیب‌زمینی استفاده می‌کنند			تغذیه حداقلی	
پیامد منفی شغل			فرد	خانواده
مشکل جسمی دارم اما ناگزیرم که کار و فعالیت بکنم این شغل آدم را خسته می‌کند			آسیب جسمی	جامعه
من چندساله از روستای گهواره اومدم دره‌دراز چون همه فامیل‌ها اومدن اینجا و کسی آنجا نماند و اینجا مشغول کار شدم				مهاجرپذیری/
علت این‌که این مردم به‌جایی نرسیدن مذهبشونه ما همگی اهل حق هستیم				شکاف مذهبی

همان‌طورکه از تحلیل‌ها برمی‌آید علت رواج شغل کشاورزی در ناحیه دره‌دراز به عواملی همچون پیشینه شغلی، حاشیه بودن محله، بیکاری، فقر و بی‌سوادی برمی‌گردد که این عوامل خود زمینه‌ساز بروز آسیب‌های اجتماعی زیادی در محله دره‌دراز هستند که پیامدهای منفی زیادی روی فرد، خانواده و جامعه دارد، ازجمله آن می‌توان به خرید و فروش مواد مخدر، اسلحه و ... اشاره کرد که در حاشیه بودن محله در رواج این مشاغل بی‌تأثیر نبوده است. در اکثر مناطق محروم به‌دلیل نبود امکانات شغلی و رفاهی اکثر افراد به این مشاغل گرایش پیدا می‌کنند. این محله امکاناتی ندارد و دولت نیز اقداماتی برای بهبود این محله انجام نمی‌دهد مردم محله کاملاً احساس محرومیت می‌کنند و به دلیل تفاوت مذهبی که با بقیه شهر دارند این نابرابری و محرومیت را به مذهب ربط می‌دهند و عدم دسترسی به مشاغل دولتی را مذهبی عنوان می‌کنند. ارزان بودن نیروی کار در این محله به سبب بیکاری و درآمد خیلی پایین خانواده‌ها نیز سبب شده است که افرادی که زمین‌های کشاورزی در اطراف شهر کرمانشاه دارند از مردم محلات

محروم و به‌ویژه زنان برای کارهای کشاورزی استفاده کنند. همچنین از محصولات کشاورزان محله‌های اطراف و به‌عبارتی شهر بهره‌مند می‌شوند. بنابراین عوامل اقتصادی و اجتماعی از مهم‌ترین دلایل افراد محلی برای پذیرش شغل کشاورزی محسوب می‌شوند.

در خصوص پیامدهای منفی این شغل می‌توان گفت جدا از استثمار کارگران که مجبورند تن به کارهای سخت با درآمد پایین بدهند، تأثیر منفی چندانی برای محله و به‌طورکلی برای شهر ندارد زیرا مکان فعالیت جایی بیرون از محله و شهر است. اما برای شهری که اقتصاد آن در سطح نازلی قرار دارد اگر چنین مشاغلی نباشند خانواده‌ها مجبورند برای تأمین نیازهای حداقلی خود به مشاغل پنهان و سیاه که آسیب‌های اجتماعی به همراه دارد پناه ببرند. لازم به ذکر است که عدم اشتغال در مبدأ و فقدان زمین کشاورزی و همچنین جذبه‌های شهری و قیمت پایین زمین و خانه در محلات محروم باعث چنین مهاجرتی شده است و راه پس‌وپیش از چنین افرادی گرفته شده است.

۲. شغل دامداری در محله دره‌دراز

بر اساس نتایج پیمایش و مصاحبه‌های گروهی شغل دامداری (نگهداری دام در خانه، کشتار دام به‌شیوه سنتی، خرید و فروش دام زنده) در محلات دره‌دراز، چمن و جعفرآباد رواج دارد که موقعیت جغرافیایی حاشیه‌ای سه محله در این زمینه نقش داشته است. برای بررسی پیامدهای شغل دامداری در محله دره‌دراز مصاحبه‌ها انجام شده است.

جدول ۸. دلایل انتخاب شغل دامداری و پیامدهای مثبت و منفی آن در محله دره‌دراز

مقوله	مفاهیم	دلایل انتخاب شغل
اقتصادی	نزدیکی به زمین کشاورزی	اینجا به دلیل این که زمین‌های کشاورزی نزدیک‌مان است و یک فضای خالی در اطراف و روبروی خانه‌هایمان وجود دارد مکان مناسبی برای انجام این فعالیت‌ها است.
	درآمد و سود شخصی	در گذشته سودی که از این کار نصیب می‌شد خیلی زیاد بود شاید برای همین باشه که این‌گونه شغل در اینجا جا افتاده
	نبود فرصت شغلی	متأسفانه برای ما شغل‌های خاصی وجود ندارد که بخوایم انتخاب بکنیم.

ادامه جدول ۸. دلایل انتخاب شغل دامداری و پیامدهای مثبت و منفی آن در محله دره‌دراز

مقوله	مفاهیم	دلایل انتخاب شغل	
اقتصادی/فرهنگی	بی‌مهارتی بی‌سوادی	در اصل کار دیگری هم بلد نیستیم سواد کافی هم نداریم که شغل دیگری را ادامه دهیم	
اقتصادی/اجتماعی	پیشینه شغلی خانواده	چون که این شغل پدرانمان بوده و از وقتی که یادم می‌آید من همراه پدرم گوسفند خرید و فروش می‌کردیم	
جامعه	خانواده	فرد	پیامدهای مثبت شغل
ایجاد شغل	درآمد/رفع نیاز	اشتغال‌زایی	اینجا برای ما خوب است چون سر مسیر است و ما اینجا فروش بهتری داریم
	تأمین منابع غذایی		ما از محصولات دام‌های خود استفاده می‌کنیم.
سود اقتصادی مردم			تهیه گوشت ارزان‌تر و بهتر برای شهروندان نسبت به قصابی - های داخل شهر
جامعه	خانواده	فرد	پیامدهای منفی شغل
کاهش منزلت محله	کاهش منزلت خانواده	کاهش اعتبار فرد	درست است که از این طریق پولی گیر ما می‌آید اما در بین مردم این شغل صورت خوشی ندارد و برای محله هم وجهه خوبی ندارد
		داشتن حداقل امکانات	مزایای این شغل برای کسانی بیشتر است که در اینجا طویله دارند یا خودشان ماشین برای حمل و نقل دام‌هایشان دارند دارای زمین‌های کشاورزی هستند
شرایط نامطلوب بهداشتی			بوی فضولات حیوانی در محله می‌پیچد

شغل دامداری همانند شغل کشاورزی ریشه‌ای در تاریخ این محله دارد. دره‌دراز به دلیل پیشینه روستایی، مردمان آن در ابتدا به شغل کشاورزی و دامداری می‌پرداختند امروزه نیز این شغل همچنان در سطح محله پابرجا است. نزدیکی محله به شهر و فرهنگ استفاده از گوشت گرم به جای خرید از قصابی‌های داخل شهر و ارزان‌تر بودن قیمت گوشت نسبت به داخل شهر نیز به پایداری این شغل کمک کرده است. اگرچه برای شغل دامداری حداقلی از امکانات باید فراهم شود و همچنین هزینه‌های برای دامداری باید پرداخت شود اما درآمدی که از این راه

به‌دست آید همچنان افراد را در این شغل نگه داشته است. بنابراین این شغل رضایت خاطری برای دامداران ایجاد کرده است.

به‌رغم پیامدهای مثبتی که در زمینه تأمین حداقل درآمد برای افراد در این شغل وجود دارد اما رواج شغل دامداری در محله باوجود ایجاد میدان دام برای خریدوفروش پیامدهای منفی برای محله و شهر دارد. به نظر به‌رغم اقداماتی که سازمان‌های ذی‌ربط در این زمینه انجام داده‌اند اما سابقه شغلی افراد، فرهنگ و سبک تغذیه شهروندان و همچنین وجود قربانی و نذورات مذهبی همچنان این شغل را نگه داشته است و اقتصاد ضعیف شهر کرمانشاه هم از طرف افراد درگیر در شغل و افراد خریدار خدمات چنین شغلی نیز زمینه‌ساز ماندگاری شغل دامداری خانگی در محلات محروم کرمانشاه شده است. دو شغل کارگر کشاورزی و دامداری خانگی که به شکل سنتی در روستا به هم گره خورده‌اند در محله دره‌دراز باز رواج پیدا کرده‌اند و به محله حال و هوای روستا بخشیده است هرچند جزو ناحیه شهری قلمداد شده است.

۳. شغل دست‌فروشی در محله شاطرآباد

در محله شاطرآباد (شهید) بنا بر مصاحبه‌های گروهی و نتایج پیمایش مشاغل غیررسمی کارگر ساختمانی، دست‌فروشی، مسافرکشی، کارگر ماهر ساختمانی، کارگر کشاورزی، کارگر ساده و ضایعاتی بیشتر رواج دارد. بنا به گفته اهالی محله دست‌فروشی (میوه) بنا به نزدیکی به میدان بار، اقتصاد محله را شکل داده است پس در این محله شغل دست‌فروشی با تأکید بر دست‌فروشی میوه مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۹. دلایل انتخاب شغل دست‌فروشی و پیامدهای مثبت و منفی آن در محله شاطرآباد

مقوله	مفاهیم	دلایل انتخاب شغل
اقتصادی	فقر	مصرف میوه‌های ارزان زیاده (گوجه، خیار، سیب‌زمینی و ...) و افراد محل فقیر و از قشر ضعیف هستند و میوه از نیازهای اصلیشونه پس میوه بیشتر میوه برای فروش می‌آوریم
	بیکاری	از سر بیکاری دست‌فروشی می‌کنم شغل ثابتمه اصالتاً از آبادی اطراف به شهید آمده‌ام

جدول ۹. دلایل انتخاب شغل دست‌فروشی و پیامدهای مثبت و منفی آن در محله شاطرآباد

مقوله	مفاهیم		دلایل انتخاب شغل
	نزدیکی محل شغل به خانه		به دلیل نزدیکی به میدان بار میوه‌فروشی می‌کنم
	امنیت شغلی		دست‌فروشی در شهیاد امنیت دارد چون اکثراً محلی هستند
	عدم تخصص		این شغل ما نیازی به تخصص و مهارت خاصی ندارد
	عدم نیاز به سرمایه مالی		برای شروع این کار هم سرمایه زیادی لازم نیست و با ابزار و وسیله ارزان می‌توان اینجا میوه‌فروشی کرد
	جامعه	فرد	پیامد مثبت شغل
گسترش ارتباطات			ارتباط با بقیه خوبه چون اکثراً آشنا هستند و میوه‌فروشی را به دلیل نزدیکی به میدان بار انتخاب کردم
تعامل با محله‌ها/ کاهش هزینه اقتصادی خانواده-ها			افراد منطقه نوبهار هم برای خرید به اینجا می‌آیند
امنیت اجتماعی			وجود دست‌فروش‌ها و آشنایی همه باعث شده منم که زنم کار کنم و امنیت ایجاد شده است
دسترس‌پذیری		استقلال شغلی	در اینجا ما همه به نوعی استقلال شغلی داریم. مردم محلی خریدهای روزانه خود را اینجا انجام می‌دهند
	جامعه	فرد	پیامد منفی شغل
کساد بازار		درآمد کم	درآمد ناکافی، وضعیت بازار نسبت به قبل بد شده، خریدار کمتر شده
		اشباع شدن کار	بیشتر از صد دست‌فروش میوه باعث کم‌فروشی و نداشتن کاسی در روز می‌شود. رقیب شغلی زیاد است
شلوغی معابر			اینجا چون اکثراً دست‌فروشی می‌کنند خیابان بسته می‌شود.
		زیان اقتصادی	در تابستان گرما باعث خرابی میوه‌ها می‌شود و در زمستان سرما
آلودگی صوتی و محیطی			عموماً دست‌فروشی اینجا تا انتهای شب ادامه دارد و هم خیابان شلوغ میشه هم سروصدا می‌کنند و جوی آب‌ها آلوده است.
		فرسایش جسمی	در فصولی از سال هوا گرم و گاهی سرد و ما اذیت می‌شویم

شغل دست‌فروشی میوه در این محله به دلیل وجود میدان بار است که نقش اساسی و تعیین‌کننده‌ای در ایجاد و گسترش این شغل در سطح محله داشته است. میدان بار کرمانشاه در سال ۱۳۴۴ تأسیس شده است. محله شهید از اواخر دهه ۴۰ شکل گرفته است. وجود میدان بار یکی از عوامل رشد جمعیت محله بوده است. عموماً کسانی که درآمدی ندارند به میوه‌فروشی در محله می‌پردازند حدود ۱۰۰ چرخه در سطح محله حضور دارند. میدان بار منبع تغذیه مردم محله است.

باوجود پیامدهای منفی (تولید زباله، سدِ معبر و ...) که شغل دست‌فروشی میوه در این محله برای ساکنان محله فراهم کرده است اما به خاطر پیامدهای مثبتی که برای محله، خانواده و فرد دارد به‌نوعی مردم محله با مشکلاتی که این شغل ایجاد کرده است کنار آمده‌اند. اقتصاد محله و گسترش محله با میدان بار رقم خورده است و در صورت جابجایی میدان بار پیامدهای بلافصل اقتصادی برای ساکنان محله و متعاقب آن پیامدهای اجتماعی دور از تصور نخواهد بود. اگرچه میدان بار برای محله سودمند است اما برای شهر مشکلاتی به همراه دارد و درزمینه ترافیک شهری مدیریت شهر را با مشکل روبرو کرده است و هرگونه تصمیم‌گیری در این زمینه نیازمند در نظر گرفتن پیامدهای ناخواسته اجتماعی و اقتصادی آن است.

۴. شغل ضایعاتی در محله جعفرآباد

بنا بر نتایج پیمایش شغل ضایعاتی بیشتر در محله‌های جعفرآباد، چقاگلان، چمن، حکمت‌آباد، صادقیه و شهید رواج دارد. با توجه به اینکه هویت محله جعفرآباد با این شغل گره خورده است بنابراین شغل ضایعاتی در این محله مورد بررسی قرار گرفته است. در جعفرآباد مشاغل غیر رسمی دیگری مانند کارگر ساختمانی، مسافرکشی، کارگر ساده، دامداری خانگی، دست‌فروشی، کارگر ماهر ساختمانی و کارگر کشاورزی نیز وجود دارد. ۶۲ درصد مشاغل جعفرآباد مشاغل غیر رسمی بوده‌اند.

جدول ۱۰. دلایل انتخاب شغل ضایعاتی و پیامدهای مثبت و منفی آن در محله جعفرآباد

مقوله		مفاهیم		دلایل انتخاب شغل
اقتصادی	فقر خانواده/ کودکان کار		مشکلات اقتصادی خانواده‌ها در این مناطق باعث می‌شود که فرزندان از سنین کم وارد شغل ضایعات فروشی شوند برای اینکه بتوانند کمک‌خرجی برای خانواده باشند	
	بیکاری		به‌ناچار و از سر بیکاری مجبور به روی آوردن به این شغل شدم	
	درآمدزایی		این شغل موقعیت اجتماعی ندارد اما درآمد نسبتاً خوبی دارد که من قانع هستم.	
جامعه		خانواده	فرد	پیامدهای مثبت
اشتغال‌زایی		تأمین نیاز	درآمد مناسب	درآمدمان راضی هستیم ما از همین راه خریدوفروش ضایعات همه‌چیز زندگیمان تکمیل است
تفکیک زباله در مبدأ				کمک به شهرداری و کاهش هزینه‌های شهرداری
جامعه		خانواده	فرد	پیامدهای منفی
			بهداشت فردی	درآمدمان راضی هستیم هرچند که بهداشتی نیست زندگیمان می‌گذرد خدا را شکر
			دشواری شغل	ضایعاتی کار خیلی سخت و طاقت‌فرسایی است و آن‌ها مجبور هستند این کار را انجام دهند
			نیاز به سرمایه مالی	نیاز به سرمایه دارد اگر فردی سرمایه بالایی داشته باشد می‌تواند ضایعات بیشتری را خریداری کند و به کارخانه تحویل دهد
آلودگی محیطی/صوتی		رواج بیماری		ضایعاتی‌های جعفرآباد آلودگی‌های زیادی برای شهروندان این محله ایجاد کرده‌اند از صدای فرو کردن آهن و پلاستیک گرفته تا آلودگی که به‌واسطه تجمع زباله به‌وجود آمده است.
نداشتن پرستیژ /منزلت اجتماعی		پرستیژ خانواده		این شغل موقعیت اجتماعی ندارد
فاصله اجتماعی			انگ / طرد	دیگران ما را با چشم بد نگاه می‌کنند.
آسیب اجتماعی		اعتیاد	اعتیاد	ضایعاتی‌ها این محله می‌آیند و خریدوفروش مواد هم رواج پیدا کرده

این شغل برخلاف مشاغل مورد بررسی به‌لحاظ اجتماعی در سطح جامعه شغل مورد قبولی نیست و معمولاً عموم جامعه به افرادی که در این شغل مشغول هستند، برچسب می‌زنند و

وجود این شغل را تهدیدی برای محله و شهر تلقی می‌کنند به عبارتی ریشه مشکلات و آسیب‌ها را نیز وجود ضایعاتی‌ها در نظر می‌گیرند. دلیل عمده پذیرش این شغل عامل اقتصادی است. اگرچه کسانی که به آن مشغول هستند از درآمدی نیز بهره‌مند هستند ولی به لحاظ اجتماعی اصلاً از منزلت خاصی برخوردار نیستند دیگران نیز با خانواده‌های این افراد همواره با اکراه برخورد می‌کنند. به نوعی خانواده‌ها نیز این فشار نگاه دیگران را احساس می‌کنند. خرید و فروش ضایعات کارکردهایی برای شهر دارد از جمله این که فقرا و بی‌پناهان شهری که امروزه تعداد آن‌ها نیز روز به روز اضافه می‌شود بخشی از درآمد خود را از این راه تأمین می‌کنند. به طوری که این افراد با جمع‌آوری زباله‌های قابل بازیافت، آن‌ها را به مغازه‌های ضایعاتی تحویل می‌دهند و در قبال آن هزینه‌ای دریافت می‌کنند. تفکیک زباله که به واسطه فقرای شهری از سطل‌های زباله صورت می‌گیرد بخشی از فعالیت سازمان شهرداری است که امروزه فقرای شهری آن را انجام می‌دهند. به رغم پیامدهای مثبت شغل جمع‌آوری ضایعات در سطح شهر پیامدهای منفی هم برای فرد، خانواده و جامعه نیز به همراه داشته است. اطراف سطل زباله‌ها و جایی که زباله‌ها تفکیک می‌کنند محل خلوتی برای مصرف مواد شده است و برخی افراد معتاد به خاطر مصرف مواد و همچنین به خاطر فروش آن به شکل صوری به جمع‌آوری زباله می‌پردازند. ارتباط این شغل با خرید و فروش مواد باعث اعتیاد افراد و خانواده‌های آن‌ها شده و این آسیب‌های اجتماعی جامعه را افزایش داده است. تداخل شغلی با سازمان شهرداری نیز دیده می‌شود. تفکیک زباله‌ها در محله جعفرآباد به محله چهره‌ای نامطلوبی بخشیده است و امنیت اجتماعی ساکنان را نیز تهدید کرده است.

۵. مشاغل خانگی زنان در محله صادقیه

طبق نتایج پیمایش ۵۸ درصد مشاغل محله صادقیه جزو مشاغل غیر رسمی محسوب شده‌اند. در این محله مشاغل غیر رسمی مانند مشاغل خانگی زنان، دست‌فروشی، کارگر ساده، کارگر ساختمانی، مسافرکشی و ضایعاتی بیشتر رواج دارند. در این محله به دلیل اینکه مشاغل خانگی زنان بیش از محلات دیگر رواج دارد این شغل مورد بررسی قرار گرفته است. این شغل در محلات چمن، آقاجان، دولت‌آباد نیز رواج بیشتری دارد.

جدول ۱۱. دلایل انتخاب شغل، مشاغل خانگی زنان و پیامدهای مثبت و منفی آن در محله صادقیه

مقوله	مفاهیم	دلایل انتخاب شغل
اجتماعی	کلیشه‌های سستی جنسیتی	به خاطر یک سری از عقاید که دختر نباید جای دور برود و باید زود ازدواج کند
	پیشینه خانواده	مادرم از خیلی وقت پیش خیاطی می‌کرد به خاطر همین همیشه من نیز کنار او بودم و به‌مرور به خیاطی علاقه‌مند شدم
اقتصادی	فقدان سرمایه مالی	سرپرست خانواده ندارم و شوهرم در زندان است و حتی هیچ‌گونه سرمایه‌ای هم ندارم مجبورم که شیرینی سستی و نان ساجی درست کنم
	فقدان درآمد	من هیچ‌گونه پولی نداشتم و با تولید و فروش محصولات به درآمدی برسم
جامعه	خانواده	پیامدهای مثبت
	کمک به خانواده	می‌توانم برای خودم و بچه‌ها لباس بدوزم و هزینه خرید لباس کم می‌شود
افزایش تعاملات	سرگرمی	مربی پیش‌دبستانی هستم این شغل مرا سرگرم و تأثیر خوبی روی روحیه من دارد
	ایجاد خلاقیت	شغل میناکاری ظرافت زیادی می‌خواهد و باعث پرورش استعداد می‌شود.
ایجاد شغل	منع درآمد	من مشغول به فروش لوازم آرایشی اینترنتی هستم از یکی از دوستان خود یاد گرفتم چون به‌شدت به پول احتیاج داشتم
کاهش آسیب-اجتماعی	نان حلال	من شغلم پاک کردن سبزی، همسرم به‌دلیل کمبود درآمد خواست که سرقت کند اما جلو این کار را گرفتم و بخشی از هزینه‌ها را پرداخت کردم
جامعه	خانواده	فرد
	آسیب روحی	این کار روی اعصابم و چشمانم تأثیر داره و باعث میشه همیشه سردرد داشته باشم
	عدم تعامل با خانواده	از صبح تا عصر سرکارم مشتری‌هام زیاده و این باعث شده که دیگه به امور خانه رسیدگی نکنم
	مشکلات جسمی	چون همیشه در معرض مواد شیمیایی هستم حساسیت پوستی برایم ایجاد می‌شود

ادامه جدول ۱۱. دلایل انتخاب شغل، مشاغل خانگی زنان و پیامدهای مثبت و منفی آن در محله صادقیه

پیامدهای مثبت	فرد	خانواده	جامعه
من چون سرمایه و پشتوانه‌ای ندارم امکان پیشرفت ندارم.	عدم ترقی		عدم تحرک اجتماعی
همچنین بقیه نگاه خوبی به زن بی‌سرپرست ندارند نگاه تحقیرآمیزی دارند	انگ‌زنی		ناابرابری جنسیتی
در یک مغازه لوازم‌آرایی فروشندگی می‌کنم بچه‌ام را نیز به مدرسه ببرم و از طرفی کارهای خانه را انجام دهم همه اینها به من فشار می‌آورد	فشار نقش	تعارض نقش‌ها	
بالاخره ما در سطح کوچیکی کار می‌کنیم و سعی می‌کنیم کیفیت محصولات خوب باشد اما بسته‌بندی خاصی نداریم	عدم رقابت با شرکت‌های غذایی		

مشاغل زنان این محله در دو بخش است که عبارتند از: زنانی که در منازل خود به اشتغال مشغول هستند که عموماً مستقل، و حتی اعضای خانواده نیز به آن‌ها در انجام امور کمک می‌کنند. این افراد مواد اولیه را از بازار خریداری می‌کنند و به تولید محصول موردنظر در خانه می‌پردازند. سپس محصولات را به همسایه‌ها یا کسانی که به اصلاح مشتری شناخته شده آنان هستند می‌فروشند. گروه دوم زنانی هستند که در مغازه خود یا دیگران مشغول به کار هستند. لذا این زنان کمتر در امور خانه‌داری مشغول هستند.

زنان این محله به دلیل آنکه تحصیلات دانشگاهی ندارند ناچار هستند که به این مشاغل مشغول شوند همچنین به دلیل بافت‌های سنتی که در این محلات باقی مانده است نقش زنان در خانه بیشتر پررنگ است. لذا مسئولیت‌های خانه‌داری و کارهای خانگی اهمیت دوچندانی در این شرایط دارد. از طرفی مسئولیت شغلی و امور خانه‌داری، منجر به تعارض نقش‌های زنان می‌شود. بنابراین در این شرایط فشار هر یک از نقش‌ها بر فرد اعمال می‌شود. اگر شخصی بخواهد شغل خود را گسترش دهد نیاز به هزینه‌های از جمله کرایه مکان، مواد اولیه، ابزار تولید و ... دارد، این در حالی است که مشاغلی که در خانه انجام می‌شود به حداقلی از امکانات نیاز دارند و در این شرایط فرد در خانه، در گوشه‌ای از اتاق، مشغول فعالیت‌های خود می‌شود.

همچنان که اشاره شد مشاغل خانگی زنان پیامدهای مثبت زیادی برای فرد، خانواده و

جامعه دارد و نسبت به مشاغلی که آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی برای خانواده و جامعه دارد بهتر است و لازم است سازمان‌های ذی‌ربط ضمن شناسایی آن‌ها در زمینه تأمین سرمایه مالی اولیه و همچنین فروش محصولات آن‌ها یاری نمایند.

نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر بررسی جامعه‌شناختی مشاغل غیر رسمی محلات محروم شهر کرمانشاه بوده است. برای بررسی مشاغل غیر رسمی یک پیمایش با نمونه ۲۰۸۴ نفر ۱۵ ساله و بیشتر در محلات محروم شهر کرمانشاه انجام شده است. برای بررسی علل شکل‌گیری و پیامدهای مثبت و منفی مشاغل غیر رسمی، با فعالان مشاغل غیر رسمی (۷۷ نفر) مصاحبه شده است. یافته‌ها نشان داد که تقریباً ۵۰ درصد جمعیت در محلات محروم غیر فعال بوده‌اند که این درصد در محلات چمن و نوکان بیش از بقیه محلات بوده است. درصد بیکاری محلات آناهیتا و باغ ابریشم بیش از ۵۰ درصد بوده است. درصد مشاغل غیر رسمی در محلات محروم چمن (۸۰/۸ درصد)، دره‌دراز (۷۲/۲ درصد) باغ ابریشم (۶۹/۶ درصد) و جعفرآباد (۶۲/۵ درصد) زیاد بوده است. متوسط اشتغال غیر رسمی در مناطق محروم ۴۶/۳ درصد بوده است که کمتر از درصد به‌دست‌آمده در پژوهش‌های ایران غازی و همکاران (۱۳۹۲) در شهر زابل (۶۰ درصد)، قلی‌پور (۱۳۸۹) در شهر خرم‌آباد (۶۶ درصد)، نایب (۱۳۷۸) بازار شهری (۶۰ تا ۶۵ درصد) و بیشتر از پژوهش‌های بختیاری و خوب‌خواهی (۱۳۹۰) (۲۱ درصد) و رنانی (۱۳۸۲) (۲۸ درصد) بوده است. مشاغل کارگر ساختمانی، مسافرکشی و دست‌فروشی بیشتر از بقیه مشاغل غیر رسمی بوده است و به‌نوعی در همه محلات افراد در این مشاغل فعالیت دارند. اما برخی مشاغل مختص محلات خاصی شده است و پیوندی اجتماعی و اقتصادی بین محله و شغل برقرار شده است، شغل به گسترش و هویت و ارتزاق اهالی محله کمک کرده و همچنین هویت محله نیز با شغل گره خورده است. جعفرآباد با شغل ضایعاتی، دره‌دراز با مشاغل دامداری و کارگر کشاورزی، شهید (شاطرآباد) با شغل دست‌فروشی، صادقیه با مشاغل دستی خانگی و دو محله وکیل‌آقا و چمن نیز معرف همه مشاغل غیر رسمی بوده‌اند. این یافته مطالعه جهاد دانشگاهی (۱۳۸۴) در مورد دست‌فروشی میوه در محله شاطرآباد را تأیید کرده است همچنین

مطالعه نقدی و زارع (۱۳۹۱) و نیازی (۱۳۷۸) نیز به مشاغل ضایعاتی در محله جعفرآباد اشاره کرده بودند. مشاغل مربوط به ساختمان و ساخت‌وساز (کارگر ساده، کارگر ساختمانی و کارگر ماهر ساختمانی) مختص محلات آناهیتا، باغ ابریشم، چقاکبود، چقاگلان، حکمت‌آباد و نوکان است. فعالان مشاغل غیر رسمی، ویژگی‌های فردی، اجتماعی و اقتصادی متفاوتی از فعالان مشاغل رسمی دارند؛ دارای تحصیلات کمتر، مهارت کمتر و به‌لحاظ قومی و مذهبی هم اکثراً لک و اهل حق بوده‌اند. بنابراین نابرابری اجتماعی، نابرابری قومی و مذهبی بر شکاف اقتصادی در محلات محروم منطبق شده است و به‌نوعی نابرابری شغلی و اشتغال در مشاغل غیر رسمی در محلات محروم در شهر کرمانشاه اتفاق افتاده است.

برخی مشاغل غیر رسمی مناطق محروم شهر کرمانشاه مانند دامداری و کشاورزی پیشاسرمایه‌داری و به‌شیوه تولید سنتی است و هدف اکثر مشاغل غیر رسمی بقاء است تا سود بیشتر، و خصوصیات مشاغل همانند دیدگاه وابستگی به مشاغل غیر رسمی است مانند سرمایه اندک، مهارت کم، نیروی کار خانگی، کارایی کم و ورود آسان.

نتایج مصاحبه با فعالان مشاغل غیر رسمی و همچنین مصاحبه‌های گروهی با اهالی محلات نشان داد که شغل ضایعاتی در محله جعفرآباد به‌نوعی معیشت و ارتزاق از درون آسیب‌های اجتماعی است. شغل دست‌فروشی در محله شاطرآباد با اقتصاد و سبک تغذیه محله پیوند برقرار کرده است و با توجه به مشکلاتی که برای مدیریت شهری ایجاد کرده است تغییر در آن پیامدهای ناخواسته اقتصادی و اجتماعی به همراه دارد بنابراین نیازمند مطالعه و بررسی بیشتر است. شغل دامداری در محله دره‌دراز با توجه به پیشینه شغلی، سبک تغذیه شهروندان و همچنین فرهنگ نذر و قربانی پایدار مانده است و با توجه به پیامدهای آن برای جامعه نیازمند توجه و تغییر جدی است. مشاغل دامداری و کشاورزی با الگو از دیدگاه نوسازی همان سبک و سیاق شیوه‌های تولید سنتی و پیشاسرمایه‌داری است. مشاغل کارگر ساختمانی، کارگر ساده، ماهر ساختمانی و مشاغل خانگی زنان با توجه به پیامدهایی مثبتی که برای فرد، خانواده و جامعه دارند نیازمند مدیریت و برنامه‌ریزی بیشتری هستند تا با کسب مهارت و سرمایه برای فرد و جامعه مفیدتر باشند.

بستر و زمینه مشاغل غیر رسمی در همه محلات، فقر اقتصادی است و مشاغل غیر رسمی

نوعی پیمانکاری فرعی صنعتی نیست بلکه به نقل از کاپیچی (۱۹۸۹) اقتصاد غیر رسمی معیشتی است. در برخی محلات افراد با استفاده از فرصتی که کلان شهر کرمانشاه ایجاد کرده است با مشاغل قانونی مانند کارگری، دست فروشی، مشاغل خانگی و ... تأمین معیشت کرده اما در محله وکیل آقا (آقاجان) معیشت حداقلی افراد با خرید و فروش مواد مخدر و سایر آسیب های اجتماعی تأمین می شود و مشاغل غیر قانونی رواج پیدا کرده است و امنیت محله را به خطر انداخته است که نیازمند بررسی و مطالعه بیشتر از سوی سیاست گذاران و مدیران شهری است. لازم به ذکر است که خرید و فروش مواد مخدر در محله آقاجان در مطالعه جهاد دانشگاهی (۱۳۸۴) نیز تأیید شده بود.

این پژوهش مشاغل غیر رسمی غیرقانونی مانند فحشا، خرید و فروش اسلحه، مواد مخدر و مشروبات الکلی و ... مورد بررسی قرار نگرفته است که لازم است با استفاده پژوهش های کیفی دیگر مورد بررسی قرار گیرند.

برآیند تحلیل کمی و کیفی نشان داد که سرریز جمعیتی که در محلات محروم سکنی گزیده اند از اقتصاد غیر رسمی ظرف شهر نهایت استفاده کرده و با خوداشتغالی از درون آسیب های اقتصادی و اجتماعی تأمین معیشت کرده است. به نقل از سنتو و همکاران (۲۰۰۳) بازار اقتصاد غیر رسمی تعداد کارگران بیشتری در خود نگه می دارد در اینجا نیز مشاغل غیر رسمی چنین نقشی ایفا کرده اند. بنابراین اقتصاد غیر رسمی بار عمده تأمین معیشت حداقلی افراد محلات محروم را بر دوش گرفته و نتیجه چنین ساختار اقتصادی، پیامدهای ناخواسته اجتماعی و اقتصادی برای فرد، خانواده و جامعه است.

جدول ۵: توزیع درصدی قومیت و مذهب به تفکیک محلات

محلّه	قومیت							مذهب	
	کرد	لک	فارس	لر	ترک	کولی	تشیع	تسنن	اهل حق
۳۲ بهمن	۶۶/۳	۲/۷	۲۴/۳	۶/۸	۰	۰	۹۷	۳	۰
آناهیتا	۹۶/۷	۰	۰	۳/۳	۰	۰	۹۳	۷	۰
باغ ابریشم	۶۹/۷	۱۸/۲	۶/۱	۳	۳	۰	۱۰۰	۰	۰
جعفرآباد	۲۳	۶۲	۰	۱۴	۱	۰	۹۹	۱	۰
حکمت‌آباد	۶۶/۷	۳/۳	۰	۰	۰	۰	۹۷	۳	۰
جقاگلان	۹۶/۷	۰	۰	۳/۳	-	۰	۹۷	۳	۰
چقاکیود	۷۰	۱۰	۱۰	۳/۳	۶/۷	۰	۱۰۰	۰	۰
چمن	۶۳/۳	۱۳/۳	-	۱۳/۳	۰	۱۰	۱۰۰	۰	۰
دره دراز	۹۶/۷	۰	۳/۳	۰	۰	۰	۳	۰	۹۷
دولت‌آباد	۹۲/۲	۱	۵/۸	۱	۰	۰	۷۲	۲۶	۲
شاطرآباد	۸۲/۸	۷/۵	۳/۲	۳/۲	۳/۲	۰	۱۰۰	۰	۰
صادقیه	۶۶/۷	۳۳	۰	۰	۰	۰	۱۰۰	۰	۰
کسرا	۵۵	۴/۲	۳۹/۴	۱/۴	۰	۰	۱۰۰	۰	۰
کولی‌آباد	۹۵/۳	۲/۳	۱/۲	۱/۲	۰	۰	۹۶	۰	۴
نوکان	۸۵	۱۵	۰	۰	۰	۰	۹۷	۳	۰
کل	۷۲/۷	۱۴/۳	۷/۷	۴/۱	۰/۹	۰/۴	۹۱/۵	۴/۳	۴/۳
آزمون آماری	Chi-Square: ۱۵۳,۹۵							Chi-Square: ۱۱,۹۴	

منابع

- ابوانوری، اسمعیل، نیک‌پور، عبدالحامد (۱۳۹۳). اثر شاخص‌های بار مالیاتی بر حجم اقتصاد پنهان در ایران. فصلنامه پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی ایران، سال پنجم (۱۷): ۷۵-۹۰.
- احمدی، اکبر (۱۳۸۱). برآوردی از اقتصاد سیاه در ایران با استفاده از منطق فازی. پژوهش‌های اقتصادی ایران، شماره ۱۰: ۱۴۶-۱۲۵.
- اسفندیاری، علی‌اصغر و جمال‌منش، آرشد (۱۳۸۱). اقتصاد زیرزمینی و تأثیر آن بر اقتصاد ملی. فصلنامه برنامه‌بودجه، سال هفتم (۷۷): ۸۱-۱۱۸.
- اسفندیاری، علی‌اصغر و مهربانی، فاطمه (۱۳۸۵). بررسی اقتصاد زیرزمینی از دو روش شکاف درآمد- هزینه خانوار و نسبت نقد. پژوهش‌نامه اقتصادی، شماره ۴.
- باباحیدر، ساغر (۱۳۸۰). بررسی و اندازه‌گیری عوامل مؤثر بر اشتغال در بخش غیر رسمی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان، گروه اقتصاد.
- بختیاری، صادق و خوب‌خواهی، خجسته (۱۳۹۰). اشتغال در بازار کار غیر رسمی و عوامل مؤثر بر آن در ایران. فصلنامه جستارهای اقتصادی، سال هشتم (۱۵).

- توماس، جی جی، ریسک‌آویج، رائل و سیستو، وینچنزو (۱۳۷۶). اقتصاد غیر رسمی، ترجمه: منوچهر نوربخش و کامران سپهری، تهران: انتشارات مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی.
- جهاد دانشگاهی استان کرمانشاه (۱۳۸۲). ارزیابی اجتماعی و اثربخشی برنامه بهسازی شهری شهر کرمانشاه، طرح پژوهشی جهاد دانشگاهی کرمانشاه.
- خلعت‌بری، فیروزه (۱۳۶۹). اقتصاد زیرزمینی. مجله رونق، سال اول (۱): ۱۱-۵.
- دل‌انگیران، سهراب (۱۳۸۹). تحلیل وضعیت عمومی، جمعیتی، اشتغال و بیکاری، مورد کاوی سکونتگاه‌های غیر رسمی جعفرآباد، دولت‌آباد، شاطرآباد و کولی‌آباد. گزارش طرح پژوهشی، طرح بهسازی شهری و اصلاحات بخش مسکن.
- رنانی، محسن و همکاران (۱۳۸۴). ساختار اشتغال در بخش غیر رسمی. مجله اقتصادی، شماره ۲۹ و ۵۰: ۳۷-۲۱.
- سازمان بین‌المللی کار (۲۰۰۲). کار شایسته و اقتصاد غیر رسمی، مترجم: محمد ضیایی بیگدلی، تهران: انتشارات پژوهشکده امور اقتصادی.
- سلیمی‌فر، مصطفی، کیوانفر، محمد (۱۳۸۹). اقتصاد غیر رسمی در ایران و اثر تورم بر آن. مجله دانش و توسعه، سال ۱۸ (۳۳): ۲۶-۱.
- صامتی، مجید، صامتی، مرتضی و دلانی، علی (۱۳۸۸). برآورد اقتصاد زیرزمینی در ایران به روش MIMIC. مجله مطالعات اقتصاد بین‌المللی، شماره ۳۵: ۸۹-۱۱۴.
- صرامی، حسین (۱۳۷۲). مشاغل غیر رسمی، بیکاری، نه‌کاری، ناکاری، اصفهان: انتشارات جهاد دانشگاهی اصفهان.
- عرب‌مازار یزدی، علی (۱۳۸۴). اقتصاد سیاه در ایران. تهران: انتشارات مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی ایران.
- غازی، ایران و همکاران (۱۳۹۲). تأملی بر اقتصاد غیر رسمی در شهر زابل. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۲.
- قلی‌پور، آذر (۱۳۸۹). تجزیه و تحلیل و برآورد اشتغال غیر رسمی شهر خرم‌آباد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه اقتصاد. دانشگاه رازی.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور.
- مهندسان مشاور تدبیر شهر. (۱۳۸۲). مطالعات امکان‌سنجی بهسازی شهرنگر و توانمندسازی اجتماعی شهر کرمانشاه. وزارت مسکن و شهرسازی.
- نایب، سعید (۱۳۷۸). بررسی ساختار بازار کار غیر رسمی شهری ایران. مجموعه مقالات اولین همایش دوسالانه اقتصاد ایران، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

- نقدی، اسداله، زارع، صادق (۱۳۹۱). حاشیه‌نشینی به مثابه آپاندیست شهری؛ مطالعه موردی جعفرآباد کرمانشاه. فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال دوم (۵): ۸۱-۶۵.
- نیازی (۱۳۷۸). توانمندسازی سکونتگاه‌های غیر رسمی؛ مطالعه موردی محله جعفرآباد. طرح پژوهشی.
- Aeroe, A. (1992). Rethinking Industrialization - From a National to a Local Perspective: A Case Study of the Industrialization Process in Tanzania with Particular Emphasis on the Construction Industry. Project Paper 92. 3, Centre for Development Research, Copenhagen.
- Bouev, M (2002). Official regulations and the shadow economy: A labour market approach, William Davidson institute working paper. No. 524.
- Capecchi, V. (1989). The Informal Economy and the Development of Flexible Specialization in Emilia Romagna, in A. Portes et al. (Eds) the Informal Economy, pp. 189-215. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Castells, M. and A. Portes (1989). World Underneath: the Origins, Dynamics, and Effects of the Informal Economy', in A. Portes et al. (Eds) the Informal Economy, pp. 11-37. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Chugh, R. L. & Uppal, J. S. (1986). Black economy in India, New Dehli: Tata McGraw-Hill Pub. Co.
- De Soto, H. (1989). The other path: The informal revolution. New York: Harper and Row.
- Feige, E. L. (1990). Defining and estimating underground and informal economies: the new institutional economics approach. World development. 18 (7) : 989-1002.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. American Journal of Sociology. 91, 481-510.
- Hart, K. (1973). Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. Journal of Modern African Studies. 11 (1) 62-89.
- Kaufman, D. Johnson, s. and Zoido- Lobaton, P. (1998). Regulatory Discretion on the unofficial economy, American Economic Review. 88:387-392.
- Maloney, W. F. (2004). Informality Revisited. World Development. 32 (7) 1159-78.
- Moser, C. (1978). Informal sector or petty commodity production: Dualism or dependence in urban development? World Development 6 (September-October) : 1041-1064.
- Polanyi, K. ([1944]2001). The great transformation. Boston: Beacon Press.
- Rakowski, C. A. (1994). Convergence & divergence in the informal sector debate: A focus on Latin America. World Development. 22 (4) : 501-516.
- Schneider, F. and Enste, D. (2000). Shadow economics: size, causes and consequences. Journal of economic literature. 38 (1) . 77-114.
- Sherifat Olabisi, Yusuff (2011). A Theoretical Analysis of the Concept of Informal Economy and Informality in Developing Countries. European Journal of Social Sciences. 20 (4) . 624-636.
- Smelser, N. , & Swedberg, R. (2005). The hand book of economic sociology (2nd Ed.) . Princeton: Princeton University Press.
- Standing, G. and V. Tokman. (1991). toward social adjustment: Labour market issues in structural adjustment. Geneva: ILO.
- Tokman, V. (1978). Informal – Formal Sector Relationships. CEPAL Review. First half of 1978. 99-134